

ՀԵՐԵՏԻԿՈՍՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ ՂԱՐՁԻ ԵԿԱՍՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ԿԱՐԳԸ ԵՒ ԴՐԱ ԱՐՏԱՑՈՒՄԸ ՄԽԻԹԱՐ ՎԱՐՊԱՊԵՏ ԳՈՇԻ «ԹՈՒՂԹ ԱՌ ՎՐԱՑԻՍՆ՝ ՅԱՂԱԳՍ ՈՒՂԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ ՀԱՒԱՏՈՅ» ԵՐԿՈՒՄ՝

Եկեղեցական ծիսակարգը, որով իրականանում է անձի ընդունումը Եկեղեցի, ներառում է Սբ. Մկրտության, Սբ. Դրոշմի եւ Սբ. Հաղորդության խորհուրդները², որոնցով առաջին անգամ իր մասնակցությունն է բերում Եկեղեցի մտնող անձը:

Այս ընդունման կարգը գոյություն ունեւ դեռեւս Քրիստոնեական Եկեղեցու սկզբնավորման առաջին իսկ դարերից: Ինչպես նախկինում, այնպես եւ այժմ Եկեղեցու ընդունման այս կերպը վերաբերում էր նրանց, ովքեր առաջին անգամ դիմելով քրիստոնեությունը՝ մուտք են գործում Հնդհանրական Եկեղեցի: Մինչդեռ վաղ անցյալում (միգրացեւ առաքելական ժամանակաշրջանում) առաջ եկավ հերետիկոսական եւ հերձվածողական համայնքներից դարձի եկածների Եկեղեցի ընդունման հարցը: Սկզբնապես այս խնդիրը վերաբերում էր նրանց, ովքեր նախկինում մկրտվել էին Եկեղեցում, «կայացել» այնտեղ որպէս քրիստոնյա, սակայն հետո հարել էին հերետիկոսական ինչ-որ խմբի, այնուհետեւ զղջալով՝ ցանկացել էին վերադառնալ Եկեղեցու գիրկը: Հերետիկոսական այսպիսի խմբերից դարձի եկածների համար նորից ընդունման հարցը որոշվում էր այն նույն կարգով, ինչպես եւ Եկեղեցուց հեռացածների համար, քանի որ հերետիկոսական համայնք մտնելը պատճառ էր դառնում Եկեղեցուց հեռացման: Սբ. Կիպրիանոս հայրապետը վկայում է, որ իր ժամանակ գոյություն չունեւ տարակարծություն այն հերետիկոսների ընդունման առն-

^{1*} Ստացվել է՝ 25.01.2025, գրախոսվել է՝ 25.02.2025: Էլ. հասցե՝ hayrvatche@gmail.com:

² Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու «Մաշտոց» ծիսարանում առկա է հստակ ցուցում, որտեղ նշված է, որ անձին մկրտելիս կատարվում է չորս խորհուրդ՝ Մկրտություն, Դրոշմ ու Վերջին օծում եւ Հաղորդություն. «Եւ աստ կատարի մկրտութեան խորհուրդ. եւ սկսանին երկրորդ, երրորդ եւ չորրորդ խորհուրդքն այսինքն, դրոշմին՝ վերջին օծմանն եւ հաղորդութեան նոր մկրտելոց»: Տես «Գիրք Մեծ Մաշտոց կոչեցեալ», Կ. Պոլիս, 1807, էջ 15:

շուրջամբ, որոնք մկրտված են եղել Ընդհանրական Եկեղեցում: Նրանք եղել են «մոլորյալ ոչխարներ», որոնք վերադառնում են մայրական գիրկը, եւ որոնց հոմիլիան ընդունում է՝ ձեռքը նրանց գլխներին դնելու միջոցով³:

Բավականաչափ դժվար էր այն անձերի հարցը, որոնք նախկինում եղել են հեթանոս կամ հրեա եւ քրիստոնեություն են ընդունել հերետիկոսական համայնքում, այսինքն՝ չեն մկրտվել Ընդհանրական Եկեղեցում: Նման հերձվածների ընդունման առումով տարբեր էին տեղական եկեղեցիների մոտեցումները եւ կերպերը: Մի եկեղեցում հերձվածողությունից եկածներին նորից չէին մկրտում, իսկ մյուսում կրկնամկրտում էին, սակայն նոր մկրտությունը չէր դիտվում որպես կրկնակի, այլ միակ եւ առաջին մկրտություն, քանի որ հերետիկոսական մկրտությունը չէր համարվում խորհրդակատարություն, այլ՝ սոսկ պարզ լվացում:

Ինչպես ցույց են տալիս Գ. դարում մկրտության շուրջ տեղի ունեցած վեճերը, Քրիստոնեական Եկեղեցում գոյություն ունեւ հերետիկոսների ընդունման երկու փորձառություն. առաջին՝ այդ անձերն ընդունվում էին Մկրտության խորհրդի միջոցով, եւ երկրորդ՝ եպիսկոպոսի ձեռք դնելու միջոցով: Այդ վեճերի արդյունքում ձեռք դնելու փորձառությունը՝ շնորհիվ Հռոմի կաթոլիկ Եկեղեցու, Արեւմուտքում լայնորեն տարածում գտավ եւ ստացավ իր վարդապետական հիմնավորումը «ex opere operato» ձեւակերպումով⁴: Այսպիսով մի կողմից ձեւավորվել էր ավելի հանդուրժողական վերաբերմունք հերձվածների նկատմամբ, որոնց, որպես կանոն, նորից չէին մկրտում, այլ ընդունում էին եպիսկոպոսի ձեռք դնելու միջոցով, ինչը հետագայում մեկնաբանվեց որպես Սբ. Դրոշմի խորհուրդի կիրառում, կամ ապաշխարության մեղքերի թողություն, իսկ մյուս կողմից առավել խիստ սկզբունք որդեգրվեց՝ համարելով հերետիկոսական կամ հերձվածողական մկրտությունը որպես շնորհագուրկ «գործողություն»:

³ *Տէս* «Творения святого священномученика Киприана епископа Карфагенского», часть 1, Письма, Киев, 1891, էջ 326:

⁴ Կաթոլիկ Եկեղեցու վարդապետություն, որի համաձայն սրբազան խորհրդի փրկարար գործությունը տարածվում է նաեւ անարժանների եւ այն կրավորապես ընդունողների վրա: Այն բառացի թարգմանությամբ նշանակում է «կատարված նույն փաստի համար», այսինքն՝ մարդն ընդունում է փրկարար շնորհը խորհրդի միջոցով անկախ իր հավատքից եւ անգամ խորհրդակատար քահանայի սրբությունից, այլ հարց է, թե ինչպես է շնորհը նկատվում անձը գործածում այն: *Տէս* E. KILMARTIN, Ex Opere Operato, New Catholic Encyclopedia, vol. 5, Washington, 2003, էջ 501–502:

Հիմնվելով մկրտության՝ որպես անկրկնելի խորհուրդ լինելու դոգմատիկ ընկալման վրա, Կաթողիկե Եկեղեցին ընդունում էր յուրաքանչյուր մկրտություն, եթե այն կատարվել է՝ պահելով բոլոր հիմնարար պահանջները, գլխավորապես «Սբ. Երրորդության» բանաձևի արտասանումը⁵։ Հռոմեական Եկեղեցու տեսակետը գործնականում առավել հարմար էր, քանի որ այն տալիս էր հերտիկոսներին եւ հերձվածներին Եկեղեցի ընդունելու առումով առավել հստակ եւ ամբողջապես հաստատված ցուցում։

Չնայած Մկրտության խորհուրդի անկրկնելիությունն ընդհանուր ճանաչում ունեցող ճշմարտությունն էր՝ ինչպես Արեւելյան Եկեղեցու համար, այնպես եւ՝ Արեւմտյան, սակայն ինչ վերաբերում է հերետիկոսների կատարած Մկրտության խորհուրդի վավերական լինելուն, այդ հարցը, իրավացիորեն, բաց էր մնում Արեւելքում։ Արեւելքի Եկեղեցին, համեմատաբար, քիչ է մասնակցություն ունեցել մկրտության շուրջ տեղի ունեցած վեճերին։ Այնուամենայնիվ, եթե ոչ ամբողջապես, ապա զգալի չափով այն մոտ էր Կիպրիանոսի տեսակետին, քան Հռոմի Ստեփանոս Ա. պապի (254–257)։ Վերջինս պնդում էր, որ հերետիկոսներին եկեղեցի ընդունելիս հարկավոր չէ նորից մկրտել, եթե անշուշտ, նրանք, արդեն մկրտված են, այլ պետք է միայն նրանց վրա ձեռք դնել։ Նրա այդ մոտեցմանը դեմ դուրս եկավ Կիպրիանոս Կարթագենացին, որը հերետիկոսներին մկրտելու իր տեսակետը հաստատել էր 255 եւ 256 թթ. Կարթագենյան ժողովներում։ Ֆիրմիլիանոս եպս. Կեսարացին⁶, որը եռանդուն կերպով աջակցում էր Կիպրիանոսին, հաստատում է, որ հերետիկոսների մկրտության

⁵ Սբ. Երրորդության բանաձևը «Հանուն Հոր եւ Որդու եւ Սուրբ Հոգու» աստվածաբանական արտահայտությունն է, որը կոչվում է նաեւ Մկրտության բանաձև եւ գործածվում է Մկրտության ծիսակատարության ժամանակ մկրտվող անձին ջրի մեջ ընկղմելիս։ Կաթողիկե Եկեղեցու Սբ. Մկրտության խորհուրդի կանոնական ձեւակերպումը հետեւյալն է. «Մկրտությամբ որեւէ անձ՝ բնական ջրի ավազանի միջոցով եւ Հայր Աստծու եւ Որդու եւ Սբ. Հոգու անվան կոչումով, ազատվում է մեղքից, վերածնվում է նոր կյանքի մեջ, զգեստավորվում է Քրիստոսով եւ միավորվում է Եկեղեցուն, որ Իր Մարմինն է»։ Տե՛ս «Enchiridion Vaticanum, Documenti ufficiali della Santa Sede», 12, Bologna, 2005, էջ 451։

⁶ Ֆիրմիլիանոսը Կապադովկյան Կեսարիայի եպիսկոպոսն էր Գ. դարի կեսերին։ Սբ. Գրիգոր Աքանջեղագործի հետ աշակերտել է Որոգինեսին։ Նախագահել է մի քանի հակահերետիկոսական ժողովների (ընդդեմ մոնտանականների, նովատիանոսականների, Պողոս Սամոսատցու եւ ուրիշների)։ Համախոհ էր Կիպրիանոս Կարթագենացուն՝ Հռոմի Ստեփանոս պապի հետ նրա վեճի ընթացքին։ Մահացել է Տարսոսում մոտ 268 թ.։ Նրա գրվածքներից պահպանվել է միայն մի նամակ ուղղված սբ. Կիպրիանոսին հերետիկոսների կրկնամկրտության մասին։ Տե՛ս Творения святого священномученика Киприана», էջ 374–388։ Իր մասին տե՛ս J. QUASTEN, Patrology, vol. 2, Westminster, Maryland, 1986, էջ 128–129։

անվավերականության որոշումն այնքան հին է, որ ոչ ոք չի հիշում՝ ունեցել է արդյո՞ք այն երբեմն սկիզբ եւ որ իրենք միշտ ընդունել են միայն մեկ Եկեղեցի եւ մեկ Մկրտություն, որը պիտի կատարվեր միայն Եկեղեցում⁷:

Դ. դարի նշանավոր եկեղեցական պատմագիր Եւսեբեոս Կեսարացին իր «Պատմութիւն Եկեղեցւոյ» արժեքավոր աշխատության մեջ հաղորդում է, որ Ալեքսանդրիայի եպիսկոպոս Սբ. Դիոնիսիոսը եւս առանձնակի մտահոգություն ուներ եկեղեցական կյանքում հերետիկոսների մկրտության շուրջ ստեղծված իրավիճակից: Թեպետ Ալեքսանդրյան եկեղեցում այս խնդրի առնչությամբ գոյություն չունեին լիակատար համաձայնություն, եւ նույն ինքը՝ Սբ. Դիոնիսիոսն առավել համակիր էր Հռոմի Եկեղեցու տեսակետին, սակայն կարեւորելով Քրիստոնեական Եկեղեցու ներսում խաղաղության պահպանումը՝ իր գրություններով փորձում էր համոզել Ստեփանոս Ա. պապին՝ թողնել, որ յուրաքանչյուր եկեղեցի գործի իր ավանդության համապատասխան⁸: Ստեփանոս Ա. պապին հաջորդած Սիքստոս Բ. (257–258) ուղղված իր նամակում Սբ. Դիոնիսիոսը պարզորոշ կերպով կողմ է արտահայտվում հերետիկոսների վերամկրտությանը՝ ասելով. «Տէս դու զմեծութիւն խնդրոյս. քանզի որպէս լուայ, սահմանաւ վճռեցաւ արդարեւ ի մեծամեծ սիւնհոգոսս եպիսկոպոսաց, թէ որ միանգամ ի հերետիկոսաց անտի մերձենան ի կաթողիկէ Եկեղեցի, երախայացեալ նախ մկրտեսցին եւ սրբեսցին յաղտոյ անտի եւ ի նեխուտ հին խմորոյն...»⁹:

Հերետիկոսների մկրտության խնդրով առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում Սբ. Բարսեղ Մեծ հայրապետի՝ 374-ին գրված կանոնական գրությունը, որը հասցեագրված էր Լիկաոնիայի մետրոպոլիտ եւ Իկոնիա քաղաքի եպիսկոպոս Ամփիլոքոսին¹⁰: Այս գրության մեջ Սբ. Բարսեղ Մեծը պատասխանում է Ամփիլոքոս Իկոնացու բարձրացրած կանոնական զանազան հարցերին, ինչպես նաեւ, վերջինս խնդրանքով, բացատրում Աստվածաշնչի դժվարընկալելի որոշ հատվածներ: Եւ հենց այս գրության առաջին կանոնն առնչվում է այն խնդրին, թե ինչպես է

⁷ Տէս «Творения святого священномученика Киприана», էջ 378:

⁸ Տէս Н. Тальберг, История Христианской Церкви, Москва, 1991, էջ 99:

⁹ Եւսեբիոսի Կեսարացւոյ Պատմութիւն Եկեղեցւոյ յեղեալ յԱսորոյն ի Հայ ի հինգերորդ դարու պարզաբանեալ նոր թարգմանութեամբ ի յոյն բնագրէն ի ձեռն Հ. Աբրահամ վ. Ծաւրեան ի Մխիթարեանց, Վենետիկ, 1877, էջ 529:

¹⁰ Տէս «Կանոնք Բարսղի առ Ամփիլոքոս. գլուխք ԾԱ.», «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., աշխ.՝ Վ. Հակոբյանի, Երեւան, 1964, էջ 330–362:

հարկավոր վերաբերվել այն մկրտությանը, որը կատարվել է Քրիստոնեական Եկեղեցուց դուրս, արդյո՞ք անհրաժեշտ է վերամկրտել այն անձին, որն այդպիսի համայնքից գալիս է ուղղափառության: Որպեսզի կարելի լինի որոշել Եկեղեցուց դուրս կատարված մկրտության վավերականությունը հետեւապես նաեւ իմանալ, թե ինչպես է հարկավոր ընդունել Եկեղեցու մեջ այն անձին, որ եկել է այդպիսի համայնքից, Սբ. Բարսեղ Մեծը նշում է, որ անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, թե ինչքանով է այդ համայնքը հեռացած Ընդհանրական Եկեղեցուց եւ դրան համապատասխան վարվել¹¹: Թեպետ Եկեղեցուց բոլոր հեռացածները հերձված են կոչվում, սակայն Սբ. Բարսեղ Մեծը հստակ եւ պարզորոշ տարբերակում է դնում նրանց միջեւ՝ հիմնվելով նախնի սուրբ հայրերի որոշումների վրա. «Արտաքսեալքն յեկեղեցւոյ՝ ամենայն՝ հերձուածողք ասին. այլ զկէսս հերձուածողս կոչեցին միայն եւ զայլս՝ բաժանողս եւ զայլ առանձին ժողովարարս»¹²: Իր այս կանոնի մեջ սբ. Բարսեղ Մեծը բացատրում է, թե ինչ է «հերետիկոսը» (αἵρεσι), ինչ «բաժանողը» (σχίσμα) եւ ինչ «առանձին ժողովարարը» (παρὰ συνάγωγῃ): «Հերետիկոս» կոչվում են նրանք, ովքեր բացարձակապես առանձնացած են Եկեղեցուց եւ զրկված են ուղղափառ հավատքից. «Որ ամենեւին ի բաց որոշեալք են յուղիղ հաւատոց»¹³: Այսպիսի համայնքներից դարձի եկածներին հարկավոր է մկրտել, քանի որ նրանց մկրտության վավերականությունը միանգամայն մերժելի է Եկեղեցում: «Բաժանողների» խմբի մեջ են մտնում նրանք, ովքեր դավանանքի առումով ունեն ուղղափառ մտածողություն, սակայն եկեղեցական որոշակի հարցերի եւ իրերի շուրջ այլ կերպ են խորհում: Այսպիսիների մկրտությունը Սբ. Բարսեղ Մեծը հարկ է համարում ընդունել՝ հիմնվելով հատկապես այն հանգամանքի վրա, «քանզի դեռեւս յեկեղեցւոջ են»¹⁴: Իսկ «ժողովարար» հանդիսանում է այն անհնազանդ եպիսկոպոսը կամ քահանան, որը որոշ քանակի պարզ հավատացյալների հետ Եկեղեցուց դուրս կազմակերպում է առանձին աղոթքի հավաքներ: Երբ որեւէ եկեղեցական անձ, որի քահանայագործումն արգելել է հոգեւոր իշխանությունը, իր շուրջը հավաքելով որոշ

¹¹ *Տէս* «Правила Православной Церкви с толкованиями Никодима епископа Далматинско-Истрийского», Москва, 2001, էջ 369:

¹² «Կանոնք Բասղի առ Ամփիլոքոսս. գլուխք ԾԱ.», էջ 334:

¹³ Նույն տեղում:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 335:

մարդկանց, առանձնանում է Հնդհանրական եկեղեցուց եւ շարունակում իր կամայական քահանայագործությունը¹⁵։ Այսպիսիով՝ առաջինները Եկեղեցու ծոցն էին վերադառնում մկրտությանմբ, երկրորդները՝ Դրոշմով, իսկ երրորդները՝ ապաշխարության կարգով։

Հիմնվելով Առաքելական կանոնների վկայությունների վրա, որոնք արգելում են ընդունել հերձվածողների մկրտությունը¹⁶, կարելի է ենթադրել, որ հերետիկոսների մկրտության անվավերականության տեսակետն իշխող էր նաեւ Մերձավոր Արեւելքում, այսինքն՝ հերետիկոսների մկրտության անվավերականության գաղափարը տարածված էր գրեթե ողջ Արեւելքում։ Անշուշտ Առաքելական կանոնախմբում հիշատակված հերետիկոսներին դժվար թե կարելի լինի համեմատել Եկեղեցու պատմության վաղ շրջանում առաջ եկած քրիստոնեական դասական հերձվածներին. սրանք ավելի շուտ իրենցից ներկայացնում էին յուրօրինակ խառնուրդ՝ կամ հուդայականությունը քրիստոնեության հետ, կամ հեթանոսական փրկաստիպությունը քրիստոնեական նրբերանգի հետ, առավել հիշեցնելով արեւելյան միսիտիկ ուսմունք, որը շաղախված էր երեւակայական գաղափարներով եւ պատկերներով։ Ռուս եկեղեցական պատմաբան Միխայել Պոսնովը, նկարագրելով այդ հերետիկոսությունները, հետեւյալ եզրահանգումն է անում. «Քրիստոսի վարդապետության հուդայա- եւ հեթանոսա-քրիստոնեական աղավաղումն իրական իմաստով քրիստոնեական հերետիկոսություն չէ»¹⁷։ Այնուամենայնիվ այդ բոլոր հերետիկոսություններն ունենին իրենց սուրբ լվացումը կամ «մկրտությունը», որն ընդունելի չէր եկեղեցական միջավայրում։

Մկրտության շուրջ տեղի ունեցած վեճերից հետո Հռոմեական Եկեղեցուն՝ հերետիկոսների մկրտության վերաբերյալ որդեգրած մոտեցումն իր ազդեցությունը թողեց Արեւելքի Եկեղեցու փորձառության վրա։ Մինչդեռ վերջինս ամբողջովին չհարեց ո՛չ Կիպրիանոսի, ո՛չ էլ Հռոմեական Եկեղեցու տեսակետին։ Հռոմեական փորձառության ազդեցությունը դրսևորվում էր այնու, որ Արեւելքի Եկեղեցին սկսեց առանձնակի հանգամանքներում ընդունել որոշ հերետիկոսների մկրտության վավերականությունը։

¹⁵ Տե՛ս «Правила Православной Церкви с толкованиями Никодима епископа Далматинско-Истрийского», էջ 371։

¹⁶ Տե՛ս «Երկրորդ Առաքելական կանոնիս. գլուխը 26.», «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 96–98։

¹⁷ Տե՛ս М. Поснов, История Христианской Церкви, Брюссель, 1994, էջ 146։

նը: Բայց եւ այնպէս Արեւելյան եկեղեցին չուներ ընդհանուր դիրքորոշում հերետիկոսական մկրտութեան խորհուրդի վավերականութեան կամ անվավերականութեան վերաբերյալ: Եկեղեցուց դուրս կատարված մկրտութեան վավերականութեան հարցն Արեւելքում որոշվում էր ոչ թէ ընդհանուր կարգով, այլ յուրաքանչյուր առանձին դեպքով:

Հերետիկոսների եւ հերձվածների առնչությամբ ժողովական որոշումները, ըստ երեւոյթին, չեն տալիս հիմնարար լուծում այդ հարցի վերաբերյալ, այլ դրանք պարզապէս ուղղորդող ցուցումներ են մասնավոր դեպքերի առնչությամբ: Այդ որոշումների սկիզբը ընկած է Նիկիայի առաջին տիեզերաժողովի (325 թ.) 8-րդ կանոնում, որում հստակեցված է, թէ ինչպէս է հարկավոր ընդունել Հնդհանրական Եկեղեցի «կաթարոսներին», որի տակ ժողովը հասկանում էր նովատիանոսներին¹⁸, որոնք անմիջականորեն պատճառ էին հանդիսացել մկրտութեան շուրջ ընթացող վեճերի եւ որոնց կատարած որեւէ խորհրդի վավերականութիւնը չէր ընդունում սբ. Կիպրիանոսը: Վերջինս պնդում էր, որ հերետիկոսները չեն ընդունում այն Հայր Աստծուն, որին հավատում են քրիստոնյաները եւ ոչ էլ նույն Քրիստոսին ու Սուրբ Հոգուն: Թեեւ նրանք հեղում են իրենց արյունը հալածանքների ժամանակ, բայց եւ այնպէս նրանք չեն կարող համարվել

¹⁸ Նովատիանոսականութիւնը հերետիկոսական շարժում էր 3–7-րդ դարերում, որն իր անունը ստացել է հոռմեացի աստվածաբան, հակաթոռ պապ Նովատիանոսից: Քանի որ Հռոմի Կոռնելիոս պապը (251–253) մեղմ դիրքորոշում էր ընդունել քրիստոնեական դեմ հալածանքների ժամանակ հավատուրացողներին կրկին եկեղեցի ընդունելու հարցում, Նովատիանոսն անգիշում կերպով դուրս եկավ նրա դեմ՝ մեղադրելով վերջինս հավատուրացումը խրախուսելու մեջ: Նովատիանոսի ուսմունքի համաձայն՝ Եկեղեցին սբբերի ժողովն է, իսկ հավատուրացները եւ մահացու մեղք գործողները պետք է դուրս մղվեն այնտեղից եւ ոչ մի դեպքում չեն կարող նորից հետ ընդունվել: Եկեղեցին չի կարող ներել ծանր մեղք գործողներին եւ ընդունել նրանց, քանի որ այդ կերպ եկեղեցին դառնում է անմաքուր եւ դադարում է լինել սուրբ: Այստեղից եւ առաջացել է նովատիանոսականների ինքնանվանումը՝ կաթարոս (καθαρός), որ հունարենից թարգմանաբար նշանակում է մաքուր: Սահմանափակելով քահանայի իշխանութիւնը՝ Նովատիանոսը համարում է, որ մահացու մեղքերին թողութիւն տալը վերապահված է միայն Աստծուն, իսկ երկրային եկեղեցում այն չի կարող կատարվել: Կոռնելիոս պապը Հռոմում գումարված ժողովով Նովատիանոսին եւ նրա համակիրներին հեռացրեց եկեղեցուց, ինչի պատճառով Նովատիանոսը, ստանալով ձեռնադրութիւն իրեն համախոհ երեք եպիսկոպոսների կողմից, իրեն հռչակեց Հռոմի պապ: Սբ. Կիպրիանոսը եւ մյուս եկեղեցական հայրերն այս հերձվածի մեջ տեսել են քահանայական իշխանութեան սահմանափակում, որով աղճատվում է եկեղեցական վարդապետութեան հիմնարար ճշմարտութիւններից մեկը: Սրանով է մասնակիորեն բացատրվում այդ ժամանակվա եկեղեցու հայրերի հատուկ խստութիւնը նովատիանոսների նկատմամբ, որ նրանց եկեղեցի ընդունեն միայն մկրտութեան միջոցով: Տե՛ս նրա մասին В. Задворный, Новацян, Католическая Энциклопедия, т. 3, Москва, 2007, էջ 889–891:

Քրիստոսի վկաները (μάρτυρες): Նրանց անձնագոհությունն անպտուղ է, քանի որ Սուրբ Հոգին չի կարող բնակվել Հոր եւ Որդու թշնամիների մեջ¹⁹: Կարեւորելով դավանանքի ուղղափառությունը եւ մեկ եկեղեցու գաղափարը՝ Սբ. Կիպրիանոսը նշում է, որ միայն Հնդհանրական եկեղեցին է Քրիստոսի հարսը, որը ծնում է Աստծու զավակներին, իսկ հերետիկոսների ժողովը՝ պոռնիկ է²⁰: Ի. դարի ականավոր աստվածաբաններից Իոհան ավագերեց Մեյենդորֆը կարծում է, որ հերետիկոսներին վերամկրտելու վերաբերյալ սբ. Կիպրիանոսի խիստ դիրքորոշումը ճիշտ էր իր ժամանակի համար, երբ արդեն պարզ էր, որ հերետիկոսները եկեղեցին քայքայողներ են²¹: Շարունակելով իր միտքը Մեյենդորֆը նշում է. «Երբ Դ. դարում արիոսականությունը պարտվեց, եւ Տիեզերական երկրորդ ժողովը հաստատեց ուղղափառ հավատը, անհնար եւ հովվական տեսակետից սխալ կլինեի կրկին մկրտել բոլոր քրիստոնյաներին, որոնց համար խորհուրդները գրեթե ողջ քրիստոնյա աշխարհում կատարել էին արիոսական հոգեւորականները: Ակնհայտ է, որ այդ խնդրի մեկ ընդհանուր որոշում գոյություն չունի. անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր առանձին դեպքում ուշադրություն դարձնել, թե ինչ մտադրությամբ են կատարվում խորհուրդները»²²:

Դառնալով նիկիական տիեզերաժողովի 8-րդ կանոնին²³՝ հստակ երեւում է, որ այստեղ խոսքը վերաբերում է միայն նովատիանոսական հոգեւորականներին Հնդհանրական եկեղեցի ընդունելուն: Ժողովը որո-

¹⁹ Տէս «Творения святого священномученика Киприана», էջ 346:

²⁰ Տէս նույն տեղում, էջ 355:

²¹ Տէս ԻՈՀԱՆ ԱՎԱԳԵՐԵՑ ՄԵՅԵՆԴՈՐՖ, Ներածություն Հայրախոսական Աստվածաբանության, Սբ. էջմիածին, 2013, էջ 115:

²² Նույն տեղում:

²³ «Ոյք անուանեն զինքեանս երբեմն սուրբս մերձենալ առ Առաքելական եւ Կաթողիկէ եկեղեցի, կամ եղեւ սուրբ եւ մեծ ժողովոյն, զի ձեռնադրութիւնս ընկալցին եւ ապա կացցեն ի պաշտամանն: Նախ քան զամենայն, գրով խոստովանութիւն տացցեն, զի յանձին կալցին եւ զհետ երթիցեն ըստ կարգի Կաթողիկէ եկեղեցւոյ արինացն, այսինքն է արինացն հաւասարել: Վասն այնոցիկ, որ մինչդեռ ի հալածանսն էին՝ անկան ի ճշմարտութենէն, վասն այնոցիկ եւ ամբ կարգեալ են եւ ժամանակք ընտրեալ են, զի յանձն առցեն զամենայն զինչ եւ հաճոյ եղեւ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ, ուր եւ իցեն ամենեքեան, թէ՛ ի գեաւղս, թէ՛ ի քաղաքս, եւ նոքին միայն գտանիցին, ձեռնադրեսցին՝ ուր գտանին, եւ ի պաշտաման կացցեն ըստ նմին սովորութեան: Եւ ամենայն ոք, որ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ առ եպիսկոպոսք կամ երէցք մերձենայցեն, յայտ է զի եպիսկոպոս եկեղեցւոյն կալցի զպատիւ եպիսկոպոսին, այլ որ անուանեալ կաթարոսացն եպիսկոպոս՝ զերիցու պատիւ ընկալցի, բայց եթէ կամ իցէ եպիսկոպոսին՝ զպատիւ անուանն միայն տալ նմա: Ապա եթէ այս նմա հաճոյ ոչ իցէ՝ զմտաւ ածցէ կամ տեղի կամ գաւառ վերակացութեան կամ երիցութեան, վասն զի ի պաշտաման կացցէ, զի մի՛ ի քաղա-

շում է, որ նրանք մնում են եկեղեցական դասի մեջ: Սակայն ինչպիսի՞ հանգամանքներով են ընդունվում: Այս հարցի պատասխանը դարձյալ տալիս է տվյալ կանոնը՝ հրահանգելով, որ նրանց վրա պետք է «ձեռք դրվի»: Թվում է, թե առավել տրամաբանական կլիներ կարծել, որ «ձեռք դնելու» տակ ժողովը հասկանում էր հենց քահանայագործության խորհուրդը, այսինքն՝ Սուրբ Ձեռնադրությունը (χειροτονία) իր եկեղեցա-ծիսական իմաստով: Սակայն այսպիսի ընկալումը բախվում է մի քանի դժվարին կետերի: Եթե 8-րդ կանոնում խոսքը վերաբերում է ձեռնադրությանը որպես քահանայագործության խորհուրդ, ապա, անկասկած, տարբերություն կդրվեր երեցի եւ եպիսկոպոսի ձեռնադրության միջեւ, բացի այդ ամենեւին կարիք չկա նովատիանոսական եպիսկոպոսին ձեռնադրել եպիսկոպոս Ընդհանրական Եկեղեցում, իսկ հետո նրան ներկայացնել երեցության, ինչպես այդ անում է Նիկիական ժողովը, երկու եպիսկոպոսների նույն քաղաքում լինելու ներկայությունից խուսափելու համար, ավելի հեշտ էր նովատիանոսական եպիսկոպոսին թողնել որպես երեց²⁴:

Դեռեւս հնում «ձեռք դնել» արտահայտության տակ չեն հասկացել միայն Սբ. Ձեռնադրության խորհուրդը: Հաճախ «ձեռք դնելը» դիտվում էր որպես սուրբ Մյուռոնով օծում, այսինքն՝ Դրոշմի խորհրդի կատարում: Սակայն այսպիսի մեկնաբանությունը բացառվում է հենց հիշյալ կանոնի շարունակության մեջ, ուր տեսնում ենք, թե ինչպես է կարգավորվում նովատիանոսական եկեղեցականների հանգամանքը՝ պահելով վերջիններիս ունեցած եկեղեցական աստիճանը²⁵: Հետեւաբար այս պարզաբանումների լույսի ներքո հիշյալ կանոնում «ձեռնադրություն» եզրույթը նշանակում է, որ նովատիանոսական հոգեւորականները, երբ իրենց հերձվածությունից դարձի են գալիս, Ընդհանրական Եկեղեցու եպիսկոպոսը պետք է իր ձեռքը դնի նրանց գլխին՝ ինչպես այդ արվում է ապաշխարության խորհրդի ժամանակ եւ նրանց վրա աղոթք կատարի: Այս կարգը կատարվում է միայն այն դեպքում, երբ նրանք, ինչպես ասում է կանոնը, գրավոր հաստատում են, որ խստագույնս հետեւելու են Եկեղե-

քին երկու եպիսկոպոսը երեւիցին». տե՛ս «Կանոնը Նիկիական», «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 121–123:

²⁴ Свѣдѣніе Протопресвитера Николая Афанасьева, Вступление в Церковь, Тюмень, 2013, էջ 132:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 133:

ցու ուղղափառ վարդապետությանը եւ հրաժարվում են իրենց նախկին բոլոր մոլորություններից:

Հիմնվելով լուկ Նիկիական 8-րդ կանոնի վրա, անշուշտ, շտապողականություն կլինեք եզրակացնել, թե ժողովն սկզբունքայնորեն հետեւում էր հերետիկոսների ընդունման Հռոմեական Եկեղեցու փորձառությանը, այսինքն՝ ձեռք դնելու կարգին: Մինչդեռ նույն ժողովի 19-րդ կանոնը սահմանում է, որ Պողոս Սամոսատցու²⁶ հետեւորդներին Ընդհանրական Եկեղեցի ընդունելիս հարկավոր է նորից մկրտել. «Որք հերձուածեցան ի հերձուածս Պաղովնիայի հերձուածողի եւ յետ այսորիկ ապաւինեցան ի Կաթողիկէ Եկեղեցի՝ սահման եղեալ է, զի դարձեալ մկրտեսցին ի Կաթողիկէ Եկեղեցի...»²⁷: Ժողովի սահմանումը, թե Պողոս Սամոսատցու հետեւորդները պետք է կրկնամկրտվեն, ցույց է տալիս, որ ժողովը չի ճանաչում նրանց մկրտության վավերականությունը որպէս սրբազան խորհուրդ: Այն ամենը, ինչ մեզ հայտնի է Պողոս Սամոսատցու ուսմունքից, թույլ չի տալիս եզրակացնել, որ այդ հերետիկոսական համայնքներում մկրտությունը կատարվում էր այլ կերպ, քան Ընդհանրական Եկեղեցում: Սբ. Աթանաս Ալեքսանդրացին վկայում է, որ նրանք մկրտության ժամանակ գործածում էին Սուրբ Երրորդության բանաձեւը, սակայն նույն Աթանասը հերքում էր պողոսականների մկրտությունն այն հիմքով, որ նրանք Սուրբ Երրորդության ուսմունքում կատարել են խեղաթյուրում եւ ունեն այդ դավանաբանական վարդապետության ոչ ուղղափառ ըմբռնողություն²⁸:

Նիկիայի տիեզերաժողովի 8-րդ եւ 19-րդ կանոնները տալիս են հերետիկոսությունից դարձի եկածների ընդունման երկու հստակ դեպքեր, որոնց վերաբերյալ ժողովական սահմանումները լրացուցիչ պարզաբանում կամ որդեգրյալ սկզբունք չեն հայտնում, թե ինչո՞ւ է կարգադրվում ընդունել նովատիանոսներին, անկախ իրենց նվիրապետական դիր-

²⁶ Պողոս Սամոսատցին եղել է Անտիոքի եպիսկոպոս (260–268 թթ.) եւ դատապարտվել է որպէս հերետիկոս 269 թ. Անտիոքի ժողովում: Պողոս Սամոսատցին մերժում էր «համագոյ» եզրույթը, որով բացատրվում էր Աստվածության հավասար լինելն ի Քրիստոս եւ ի Հայր Աստված: Նրան մեղադրում էին հերետիկոսության մեջ, քանի որ Հորն էր միայն անվանում Աստված, Որդին պարզապէս մարդ էր, իսկ Սուրբ Հոգին շնորհ էր, որն իջել էր առաքյալների վրա: Նա համարում էր, որ Հիսուս առավել մեծ է քան Մովսէս մարգարեն, սակայն Նա Աստված չէ: Սամոսատցին ընդունում էր զուտ Սուրբ Երրորդության Անձերը, բայց չունեւ այդ ամենի ուղղափառ ընկալումը: Իր մասին տես J. CHAPMAN, Paul of Samosata. «The Catholic Encyclopedia», vol. 11, New York, 1911, էջ 589–590:

²⁷ Կանոնք Նիկիական, Կանոնագիրք Հայոց, հտ. Ա., էջ 130:

²⁸ Տես «Patrologia Graeca», Tomus XXVI., Petit-Montrouge, 1857, էջ 238:

քից, ապաշխարության եւ ձեռք դնելու միջոցով, իսկ պողոսականներին՝ կրկնամկրտությանը: Թերեւս նովատիանոսների նկատմամբ նման մոտեցումը կարելի է բացատրել հետեւյալ կերպ. քանի որ վերջիններս դոգմատիկ (վարդապետական) որեւէ տարաձայնություն չեն ունեցել ուղղափառների հետ՝ ի տարբերություն Պողոս Սամոսատցու վարդապետության հետեւորդների, որոնք պետք է վերստին մկրտվեին²⁹:

Վերը տեսանք, թե ինչպես նովատիանոսական եկեղեցականների առնչությամբ Նիկիայի տիեզերաժողովը սահմանել էր ապաշխարությանը ընդունել Ընդհանրական Եկեղեցի, մինչդեռ Կ. Պոլսի տիեզերաժողովի 7-րդ կանոնը (381 թ.) նովատիանոսականների համար կիրառում է դրոշմի խորհուրդը, քանի որ կարծվում էր, որ նրանք չէին կիրառում դրոշմի խորհուրդը: Հիշյալ 7-րդ կանոնը հրահանգում է հետեւյալը. «Հետեւիկոսներից նրանց, ովքեր կմիանան ուղղափառներին, կընդունենք հետեւյալ սկզբունքով եւ կարգավորությամբ. արիսականներին, մակեդոնականներին, սաբբատիոսականներին եւ նովատիանոսականներին, որոնք իրենց մահուր ու ճիշտ են համարում, տասնչորսականներին կամ տետրադիտներին եւ ապոլինարականներին, երբ գրավոր թղթով կնոգվեն բոլոր աղանդները, առանց իմաստակելու, այլ [հետեւելով] Աստծու Ընդհանրական եւ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու իմաստությանը, կընդունենք դրոշմամբ կամ սուրբ Մյուտոնով օծելով ճակատը, աչքերը, բերանը եւ ականջները՝ ասելով «կնիք Սուրբ Հոգու շնորհի»: Մի ընկղմմամբ մկրտություն անող եւնոմիանոսներին, մոնտանականներին, որոնք այստեղ կոչվում են փոյուզացիներ եւ սաբելականներին, որոնք հետեւում են որդեհայության գաղափարին եւ այլ անհանդուրժողներին եւ մյուս մնացած բոլոր հետեւիկոսներին (այդպիսիներից այստեղ շատերը կան, հատկապես եկած Գալաթայի շրջանից), որոնք ցանկանում են անցել ուղղափառության, կընդունվեն իբրեւ հեթանոսներ: Առաջին օրը դարձնում ենք բրիստոնյա, երկրորդ օրը՝ պատրաստվողներ, երրորդ օրը երդմնեցնում ենք՝ երեք անգամ ականջներին եւ դեմքին փշելով, թողնում ենք լսել Եկեղեցու ընթերցումները եւ ապա մկրտում ենք»³⁰:

Շարունակությունը՝ հաջորդիվ

²⁹ Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Հերձվածողների՝ ուղղադավանությանը վերադարձին վերաբերող կանոններն ըստ «Կանոնագիրք Հայոց»-ի (V–VIII դդ.), Տարեգիրք, գիտական հոդվածների ժողովածու, հտ. Ժ., Երեւան, 2015, էջ 114:

³⁰ *Слѹ «Правила Святых Вселенских соборов с толкованиями»*, Москва, 2011, էջ 110–111: